

РАТОВИ СЈЕЋАЊЕМ У БИВШОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

Кључне ријечи:

Култура сјећања; политизација прошлости; ревизионизам; ратови; пропаганда.

Аутор:

Др Ђорђе Вуковић је ванредни професор на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци

Кореспонденција:

djordje.vukovic@fpn.unibl.org

Област:

Политичка теорија

Резиме

Култура сјећања која преовладава међу народима и у државама насталим распадом бивше Југославије представља подручје свакодневног конфликта, а различите и међусобно искључиве интерпретације догађаја из прошлости свједоче о томе да Срби, Хрвати, Бошњаци и други народи заједничку историју тумаче и памте на потпуно другачије начине. Селективно сјећање, релативизовање и измишљање прошлости, преиначивање и заборављање, фалсификовање чињеница о појединачним и групним улогама у савременој историји резултира политичким сукобима у садашњици и потенцијал је будућих неспоразума и сукоба, чинећи Балкан још нестабилнијим и бесперспективнијим.

DOI:

10.5937/politeia0-24373

Датум пријема чланка:

03.11.2019.

Датум прихватања чланка за објављивање:

12.12.2019.

УВОД

Тврдња једног од водећих америчких политиколога Френсиса Фукујаме да ће се у многим земљама највеће битке водити око историјских наратива, међу истраживачима политичких односа на простору бивше Југославије не представља никакво научно или интелектуално откриће. Ратови сјећањем, тумачењима и реинтерпретацијама историјских догађаја овдје су нераскидиви дио колективне егзистенције, дуготрајна преокупација како политичких и културних елита, тако и научних и псеудонаучних кругова.

Прошлост која се почетком деведесетих почела враћати међу народе бивше Југославије и до данас снажно одређује њихове политичке оријентације, Европљани и западни свијет тешко су могли да разумију. Антрополог Иван Чоловић у књизи *Балкан – терор културе* (2008) апострофира да су крајем прошлог вијека ратоборни националисти успјели да наметну *култ прошлости*, наведу људе да се окрену националним историјама и оживе стара непријатељства, у чему је и један од узрока сукоба и ратова у Југославији. С друге стране, историчар Срђан Цветковић наводи да се политичке подјеле преливају и у науку и тако озбиљно сужавају истраживачки оквир. Најскорија прошлост показала је да „прећуткивање политичке репресије и злочина“, које је деценијама било забрањена тема, као и изостанак критичког односа према неупокојеним и трауматичним догађајима, а посебно некажњавање починилаца злочина – узрокује њихово понављање!

Истовремено, селективно позивање на непосредну или далеку прошлост доминира јавним простором и наступа као неисцрпни извор антагонизама и конфли-

ката. Иако влада увјерење да су балкански народи оптерећени историјом, да робују сјенкама прошлости, функција селективног сјећања првенствено је усмјерена на актуелне процесе. Француски социолог Морис Албаш истицао је да прошлост увијек прилагођавамо актуелним околностима и циљевима. „Сјећамо се у садашњици“, тврдио је Албаш. Ријеч је о садржајима колективне свијести чији начин представљања подлијеже одређеним условима и механизмима, због чега се говори о концепту друштвеног памћења/сјећања.

ПОЛИТИЗАЦИЈА ПРОШЛОСТИ

Култура сјећања означава „јавну употребу прошлости“ и обухвата начине и механизме друштвеног преношења знања о прошлости, али и митове, измишљотине, обраде историјских чињеница, њихово одржавање и коришћење, фалсификовање, потискивање, (не)планско заборављање и преиничивање. Социолог Тодор Кулић у књизи *Култура сећања* (2006) указује на разноврсне обрасце прераде прошлости у оквиру свакодневне свијести, појединачне и колективне конструкције, односно призоре и слике прошлости које индивидуе групе у одређеним околностима и приликама стварају како би уз помоћ прошлости представили и протумачили садашњост, обликовали визију будућности, а истовремено учврстили и ојачали сопствене идентитете.

Ниједан народ са простора бивше Југославије није остао имун на настојања да преиспита и другачије прикаже сопствену прошлост. У већој или мањој мјери, савремене политичке и научне елите балканских држава бавиле су се ревизијом историје. Историчар Дарко Гавриловић

наглашава да неодговорни политичари излаз из савремених политичких криза траже – политизацијом прошлости! У том нечасном поступку асистирају им самозвани стручњаци за историју, острашћени публицисти и таблоидни медији. Они проналазе начине и да колаборационисте, етнонационалисте и шовинисте оправдају за злодјела из прошлости, минимизирају звјерства над другим и сопственим народом и тако, тврди Гавриловић, „зликровци постају хероји“ а они „распиривачи старих мржњи и предрасуда“! У наставку текста навешћемо бројне актуелне примјере популарности ревизионистичке аргументације. „Умјесто да се српски народ суочио са чињеницом да је међу Србима било оних који су здушно подржавали и проводили нацистичке и фашистичке идеје прије и за вријеме Другог свјетског рата, Срби су или заборављали своју антифашистичку прошлост, а стварали уљепшану слику сопствених фашиста, или пребројавали сопствене жртве и у њиховом вишеструком умножавању наносили не само штету стварним историјским чињеницама већ су стварали солидан основ да се митоманска историја рашири до те мјере да један дио народа и данас вјерује да се десило оно што се у ствари никада није догодило“ (Gavrilović, 2018: 10). Да је Љотић био анти-семиста и „искрен присталица фашизма“, а ЗБОР и Српски добровољачки корпус пружали безрезервну помоћ њемачком окупатору ратујући и против партизана и против четника, пише и Срђан Цветковић у књизи *Између српа и чекића, ликвидација „народних непријатеља“ 1944–1953.* (2015). „Фашизам је већу подршку нашао у НДХ гдје је била јака супротстављеност према Краљевини Југославији, док је про-фашистичка струја у Србији била занемарљива и у војно-политичком смислу

базирана углавном на малобројним формацијама Љотићевог ЗБОР-а“ (Cvetković, 2015: 75). Колаборационистичке снаге у Србији бројале су мање од 50 хиљада, док је у НДХ више од 200 хиљада њих било под оружјем. Недићева влада сарађивала је са окупаторима из нужде, а усташки режим добровољно! Но, Цветковић указује на вријеме када се писало и истраживало само о жртвама колаборациониста и окупатора, а ћутало о злодјелима почињеним „у име револуције“, обрачуна са „народним непријатељима“, „буржоазијом“, „издајницима“.

Државно-партијска репресија над грађанима, углавном српске националности, вансудска гоњења, мучења, torture, стрељања, реваншизам. У „дивљим чишћењима“ ликвидирани су јавни и културни радници, љекари, професори, свештеници, новинари, глумци... Исто закључује и историчар Коста Николић који додаје да док се у многим крајевима Србије још водила борба против њемачке војске, крајем 1944. године нове власти су брже-боље настојале да се легитимишу, што је праћено неконтролисаним одмаздама, суровим обрачуном са грађанском класом. „Као и свака друга идеолошка војска, партизани нису превише размишљали о сврсисходности употребљених средстава. Зато су убиства и освете биле свакодневне појаве које су ионако невеселу ратну стварност у Србији претварале у праву мору за народ“ (Nikolić, 2017: 121).

Након што је у *Политикином забавнику* 18. јануара 2019. објављен текст „Ко су били љотићевци“, у којем је афирмативно наведено да се Димитрије Љотић „бринуо о реду у Србији“. имао „јединице високог морала“, „осуђивао погроме Јевреја“ и значајан број српских масона „спасао

из логора“, услиједиле су оштре критике јавности. Независно удружење новинара Србије и бројне организације осудиле су писање овог часописа, наглашавајући да представља „најбеднију од свих могућих медијских манипулација – манипулацију најмлађим читаоцима“! „Историјски ревизионизам одавно је постао део наше свакодневице, а фашистичке, нацистичке и друге квислиншке и колаборационистичке снаге се на све начине труди да фалсификују историју. Уместо да најмлађи читаоци некада угледног и драгог *Политикиног забавника* који обиљежава 80 година постојања, са његових страница уче о цивилизацијским вредностима, њима се потурају језиви панегирици о Љотићу и његовим злогласним следбеницима који су, између осталог, 21. октобра 1941. године у Крагујевцу хапсили грађане и децу, које ће после стрељати немачки окупатори“, наводи се у саопштењу НУНС. Истовремено, сјећања на невинне крагујевачке жртве не прати и преиспитивање одговорности комуниста због одмазде над српским цивилима, као и огорчење преживјелих које је прећуткивано дуго послје рата. То, наравно, никако не умањује срамну улогу Љотићеваца. У књизи *Мит о непријатељу, антисемитизам Димитрија Љотића* (2018) Дарко Гавриловић пише да су Љотић и његов ЗБОР до краја Другог свјетског рата остали лојални Хитлеру и нацистима, борећи се против Јевреја, масона и комуниста. Љотић је дубоко вјеровоау у постојање свјетске јеврејске зајере. Заједно са Миланом Недићем сноси одговорност за хиљаде убијених Јевреја у Србији. „Мада је на културну политику Недићеве владе утицао окупатор, њу је са приличном дозом расизма, антисемитизма и шовинизма приљежно спроводило неколико колаборациониста који су

још прије а и за вријеме рата показивали склоност према фашистичким покретима“ (Gavrilović, 2018: 82).

У другим постјугословенским државама стање је још алармантније. На примјер, до окончавања овог рукописа, упозорења израелских дипломата не успијевају да приморају бошњачку власт да преименује назив школе у Сарајеву која се већ годинама зове по злогласном сараднику фашиста у Другом свјетском рату, Мустафи Бусулајићу. „Овог филозофа и интелектуалца који је, како се наводи, величао Хитлерове идеје, критичари представљају као истакнутог сарадника усташких окупационих снага. ‘Завјештања’ која је Бусулајић оставио иза себе, између осталог су и похвалне реченице о нестанку Јевреја из Сарајева“ (Kremenović, 2019). Улица која се до доласка СДА на власт звала по народном хероју Фуаду Миџићу данас носи име Мустафе Бусулајића. Дакле, овај исламски теолог и идејни творац профашистичке организације Млади муслимани, као истакнути чиновник НДХ одговоран је за злочине над више хиљада сарајевских Срба и Јевреја. Осуђен је и погубљен 1945. године. Напоменимо овдје да је у Сарајеву претходне двије-три деценије преименовано 420 пријератних назива улица. Нпр. умјесто улице која је носила име Војислава Ђеде Кеџмановића, учесника НОБ-а, председника ЗАВНОБиХ, првог председника НР БиХ, сада се зове по Нусрету Шишићу Деди, муслиманском ратнику из грађанског рата 1992–1995. године, творцу импровизованог оружја „Дедина рора“.

У Бањој Луци од рата је промијењен назив 244 улице, као и називи насеља. Мејдан се од тада зове Обилићево, Буџак је Лазарево, Шехер – Српске топлнице, а излетиште Шехитлуци сада је Бањ брдо. Неке од улица носе називе по четнич-

ким војводама и сарадницима окупатора Урошу Дреновићу и Ради Радићу. Улица у центру Мостара носи име Миле Будака, једног од идеолога усташког покрета и министра НДХ, који је творац расних закона уперених против Срба, Јевреја и Хрвата који су били непријатељи усташког режима. У граду на Неретви појавила се и табла с натписом ул. Јуре Францетића, усташког кољача и команданта злогласне „Црне легије“!

Промјена идеологије узроковала је промјене назива улица и у Београду. Умјесто у улицама и булеварима који су носили имена Едварда Кардеља, Моше Пијаде или Ивана Лоле Рибара, данас Београђани живе и саобраћају Булеваром Николе Тесле, Дечанском и Светогорском улицом, а Маршала Тита преименована је у Краља Милана итд.

СРАМНЕ ЗЛОУПОТРЕБЕ

Познати њемачки културолог Алаида Асман сматра да је потребно одвојити употребу сјећања од његове специфичне злоупотребе. „Јасна злоупотреба – то је став о којем постоји већинска сагласност – састоји се у томе што се мртви накнадно употребљавају као чиниоци у власти тој ствари и као политички оснаживачи нечијих сврха и циљева. О инструментализацији повијести, међутим, можемо говорити и тамо гдје се *ad hoc* аргументима из повијести легитимизују власти политички циљеви“ (Asman, 2011: 359). Асманова наглашава да у борби сјећањем – изједначавање постаје раширена али потпуно неодржива логика. Доказивањем кривице другог покушава се умањити и избрисати властита кривица. „У тој аргументованој утакмици сјећања постају батине којом противници ударају један

другог по глави: једино важно сјећање је кривица другог, којом се брише властита кривица“ (Asman, 2011: 348).

Бошњачки академик Русмир Махмутџеџајић, аутор скандалозне књиге *Андрићевство: Против етике сјећања* (2015) упоредио је чувеног нобеловца са Хитлером који је имао „националистички, оријенталистички и културно расистички“ став према Босни, босанству и бошњаштву. Андрићевство представља за Махмутџеџајића бројна идеолошка тумачења књижевног дјела Иве Андрића у служби национализма и комунизма. „Андрићеве књиге имале су резултат геноцид над Бошњацима, посебно у Вишеграду“. На промоцији његове књиге у Мостару јануара 2017. године универзитетски професор Вахидин Прељевић Андрића је назвао „фантомским монструмом који је фалсификовао историју“, истичући да су се његова дјела користила „у пропагандне сврхе током рата у БиХ“ (Vulićević, 2017). Бошњачке организације (Бошњачка академија наука и умјетности, друштво „Препород“, Вијеће Конгреса бошњачких интелектуалаца, Матице бошњака и сл.) упутиле су 2018. године захтјев министарствима просвјете и културе земаља региона да се из школских уџбеника избаце књиге *Горски вијенац* Петра Петровића Његоша, *Пешичаник* Данила Киша и низ других класика књижевности „због непримјереног садржаја и мржње према исламу, муслиманима, Бошњацима и Албанцима“. Средином фебруара 2019. године балканску јавност пренеразила је информација да су из школске литературе у Хрватској уклоњени *Дневник Ане Франк*, *Јежева кућица* Бранка Ћопића и низ других књига. Све ово подсјећа на времена када су забрањивана српска културна и просвјетна друштва, српски језик и ћири-

лица, када су забрањивана дјела Слобода-на Јовановића, Драгише Васића, Николаја Велимировића, Јована Дучића итд.

На Универзитету у Задру 2016. године Анте Делић бранио је докторску дисертацију под насловом „Дјеловање Анте Павелића од 1945. до 1953“ (Delić, 2016). У Хрватској се редовно одржавају мисе за усташког поглавара и ратног злочинца. Надбискуп Алојзије Степинац, као усташки подстрекач, оптужен за ратни злочин и сарадњу са непријатељем је „блажени кардинал“. Хрватски филозоф и теолог Владо Владић 2018. године промовисао је књигу *Слуге домовине: О животу „хрватског витеза“ Макса Лубурића*. Лубурић је био усташки официр и командант концентрационог логора Јасеновац, а промоције Владићеве књиге по хрватским градовима завршаване су усташким поздравом „За дом спремни“. Хрватски академик Јосип Печарић, математичар који је и „аматерски повјесничар“ и др Стјепан Разум, „свећеник и повјесничар, један од храбријих хрватских интелектуалаца“, како га назива дио јавности, почетком 2019. године у више градова Хрватске промовисали су књигу *Разоткривена јасеновачка лаж*, у којој говоре да је у питању српски мит, измишљотина, лаж коју треба негирати и одбацити, а схватити да је ријеч о „идеологији и пропаганди великосрпског геноцида над Хрватима, пројектом хомогене Србије 1941.“ О тој књизи говорио је и предсједник некаквог друштва за откривање истине о Јасеновцу, познат по књизи *Радни логор Јасеновац* (2018), коју похвално промовише новинар Милан Ивкошић обавјештавајући јавност како је врли „истраживач“ открио и доказао да је Јасеновац био – радно-рекреативни камп у којем су се логораши забављали, гдје су постојале радионице, одржавале

се спортске утакмице, позоришне представе и концерти! „Логор у Јасеновцу је прави примјер преувеличавања!“, закључује Вукић.

Израелски историчар Гидеон Грајф промовисао је монографију *Јасеновац – Аушвиц Балкана – усташка имеприја окрутности*, подсјећајући да је у Хрватској убијено више од 75 одсто јеврејске популације, а да је у току најмрачнији период неофашизма у Хрватској, која никада није прихватила то што је учинила током Другог свјетског рата, већ наставља да себе види као жртву, а не починиоца! Печарић, Разум, Вукић и слични не желе да признају како су они које данас оправдавају и славе – живу дјецу бацали у креч и ватру, своје комшије Србе прикивали на пањеве, сјекли им уши, носеве и језике, вадили очи, а ране посипали сољу и пијеском, као што они данас историјску истину посипају лажима! Предсједник Хрватске Колинда Грабар Китаровић средином фебруара 2019. године изјавила је да је погријешила када је пар година раније за усташки поздрав „За дом спремни“ утврдила да је стари хрватски поздрав који је „компромитован“ због НДХ. Грабар Китаровић је јавност обавијестила да је прихватила „чињеницу коју су рекли историчари да то није историјски хрватски поздрав“. Међутим, већ почетком марта 2019. године, реагујући на одлуку католичке цркве да се ове године не дозволи слављење мисе задушнице усташама побијеним на Блајбуршком пољу, предсједница Хрватске изјавила је да, иако не жели да се мијеша у односе између црквених власти, „као Хрватица и католикиња“ дубоко жали због одлуке корушке бискупије. Претходно је аустријска влада проширила списак забрањених симбола – између осталог и усташких симбола, а аустријски канцелар

Себастијан Курц појаснио је да је то мјера, не против Хрватске, већ против радикализације и терора. Ипак, ултрадесничарска Хрватска странка права 10. марта је одлуке корушког бискупа о забрани комеморације усташама назвала шокантним и неприхватљивим, уз поруку: „Ако Блајбург ‘падне’, то је почетак краја хрватског народа!“ (В92, 2019).

Јеврејска заједница у Хрватској одбила је идеју коју заговара хрватски премијер Андреј Пленковић да заједно буду у комеморативној колони у Јасеновцу 14. априла 2019. године. Предсједник Координације Јеврејских општина у Хрватској, Огњен Краус, изјавио је: „Ми не можемо бити с њима у истој колони због Блајбурга и усташког поздрава“. Због изједначавања жртава Блајбуршког поља са онима из концентрационог логора Јасеновац и расних закона НДХ. У уџбеницима повијести 8. разреда основних школа Алојзије Степинац и свештеници католичке цркве представљени су као велики антифашисти. Представницима Јеврејских општина придружили су се и Српско народно вијеће и антифашисти. „Држава није предузела нужне мјере да се заустави или макар смањи негирање холокауста и геноцида у Другом свјетском рату, те ревизионизам“, поручили су из Српског народног вијећа (Politika, 2019). Крајем јуна 2016. у Пакоштану је, уз присуство представника хрватске власти и католичке цркве, откривен споменик Мири Барешићу, усташком терористи који је 7. априла 1971. године у Штокхолму извршио атентат на југословенског амбасадора у Шведској Владимира Роловића, узвикујући приликом хапшења „Живјела НДХ“ и „Живио Анте Павелић“. Иако је осуђен на доживотну робију, због „доброг владања“ ослобођен је послје 18. година, након чега се вратио у Хрватску и

приступио – зенгама! Погинуо је крајем јула 1991. године. „Миро Барешић је један од највећих хрватских домољуба чије дјело и жртву морамо поштовати“, поручено је приликом откривања споменика у Пакоштану.

У Санском Мосту се 19. марта већ годинама организују прославе у част побједе Турске над Француском и Великом Британијом у бици на Галипољу марта 1915. године. Бошњаци славе турски национални празник, а амбасадор Турске у БиХ Чихад Ергинај истакао је „значај и утицај 15.000 Бошњака који су се борили с Турцима против Антанте“. С друге стране, бошњачка и хрватска јавност доживљавају скандалозним и увредљивим рехабилитацију Драже Михаиловића, а свако јавно подсећање или пропитивање његовог лика и дјела проглашавају великосрпским, профашистичким стајалиштима.

У својеврсним ратовима сјећањем национални лидери из минулог рата имају посебно мјесто. Од 2016. године аеродром у Загребу носи име Фрање Туђмана, бившег предсједника Хрватске. Постојала је иницијатива да се 2017. године аеродром у Тузли преименује у „Алија Изетбеговић“. По ратном лидеру Бошњака и аутору *Исламске декларације* зову се многе улице и тргови по градовима са бошњачком већином у БиХ, нпр. у Тузли, Бихаћу, Зеници, Маглају итд., а бивши Трг ослобођења у Сарајеву од 2005. године носи име Алије Изетбеговића. Студентски дом на Палама од марта 2016. године зове се по првом предсједнику Републике Српске и СДС-а Радовану Караџићу! Болна и трауматична сјећања провоцирају прославе годишњице војних операција Бљесак и Олуја, комеморације у Сребреници, обиљежавање НАТО агресије на Србију и Црну Гору итд. Оно што је за једне величанствена побје-

да, другима је егзодус и масакр. Успомене које су једнима славне, другима су болне. У таквом амбијенту веома је тешко говорити о стабилном саживоту и међусобном поштовању. „Као једна од главних препрека процесима помирења у бившој Југославији истиче се одуство заједничких погледа на прошлост“ (Vranić, Vuković, Kecmanović, 2018: 234).

СВЈЕТЛОСТ ИСТИНЕ

Нобеловац Иво Андрић, чија су личност и дјело и сами постали предмет оспоравања и криминализовања од стране псеудоинтелектуалних кругова који наступају у служби дневнополитичких потреба, записао је да само неуки и неразумни људи могу да сматрају како је прошлост мртва и непролазним зидом заувјек одвојена од садашњице. Истина је, напротив, тврди Андрић, да је све оно што су људи некада мислили, осјећали и радили нераскидиво уткано у оно што ми данас мислимо, осјећамо и радимо, а да уносити „свјетлост научне истине“ у догађаје из прошлости, значи служити садашњости!

На примјеру бивше Југославије, њене историјске трагедије, али и перспективе националних заједница које су је сачињавале и које су остале осуђене да живе са посљедицама њеног стварања и разбијања, онајбоље се може провјерити неумољивост тезе да су нације у суштини „заједнице сјећања“, заједнице проживљене и запамћене прошлости.

Распадом заједничке државе, промјеном граница и идеологије, оживљавање старих и изградња нових колективних идентитета праћени су селективним сјећањима, прекрајањем и измишљањем историје и слично. Неизбјежна посљедица таквих процеса била је обнова ста-

рих непријатељстава, ратовање сјећањем, бацање у лица бивших догађаја и контроверзних личности, на чему се, између осталог, темеље и нови сукоби и политички и културни антагонизми.

Стари комунистички режим забрањивао је писце, научнике, културне раднике, војсковође и националне хероје који су били сметња његовим политичким и идеолошким циљевима, али чим је тај режим срушен, потиснуто сјећање експлодирало је у јавности. На сличан начин и данас се у новонасталим државама селективно памти, тумачи заједничка историја, славе значајни датуми, догађаји, личности, чиме се у значајној мјери увећава и усложњава конфликтни потенцијал и осујећују покушаји изградње толерантнијег и уравниотеженијег амбијента, у којем би сарадња, међусобно поштовање и признање били подстицај бољег и просперитетнијег живота на овом дијелу Балкана.

REFERENCE

- Albvaš, M. (2013). *Društveni okvir pamćenja*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Asman, A. (2011). *Duga senka prošlosti*. Beograd: XX vek.
- B92. (2019). *Ako Blajburg padne, to je početak kraja hrvatskog naroda*. URL: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2019&mm=03&dd=10&nav_category=167&nav_id=1515519. Posjećeno 13. 11. 2019.
- Cvetković, S. (2015). *Između srpa i čekića. Likvidacija „narodnih neprijatelja 1944–1953*. Beograd: Službeni glasnik.

- Čolović, I. (2008). *Balkan – teror kulture*. XX vek. Beograd: Institut za političke studije.
- Delić, A. (2016). *Djelovanje Ante Pavelića 1945–1953. godine – doktorski rad*. URL: https://bib.irb.hr/datoteka/897852.Doktorat_digitalno_pdf.pdf. Posjećeno 12. 11. 2019.
- Gavrilović, D. (2018). *Mit o neprijatelju. Antisemitizam Dimitrija Ljotića*. Beograd: Službeni glasnik.
- Kremenović, M. (2019). Sarajevska škola i dalje nosi ime saradnika fašiste. URL: <http://www.politika.rs/scc/clanak/423433/Sarajevska-skola-i-dalje-nosi-ime-saradnika-fasiste>. Posjećeno 10. 11. 2019.
- Kuljić, T. (2006). *Kultura sećanja*. Beograd: Čigoja štampa.
- Mahmutćehajić, R. (2015). *Andrićevstvo: Protiv etike sećanja*. Beograd: Klio.
- Nikolić, K. (2017). *Jedna izgubljena istorija – Srbija u 20. veku*. Beograd: Službeni glasnik.
- Politika. (2019). I Srbi bojkotuju državne komemoracije u Jasenovcu. URL: <http://www.politika.rs/scc/clanak/425368/I-Srbi-bojkotuju-drzavne-komemoracije-u-Jasenovcu>. Posjećeno 10. 11. 2019.
- Vranić, B., Vuković, Đ., Kecmanović, N. (2018). *Kulturna uporišta politike*. Beograd: Čigoja štampa.
- Vuković, Đ. (2014). *Kontekst političke kulture*. Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
- Vuković, Đ. (2018). *Predstraža slave i plača: srpsko pitanje u BiH prije i poslije Jugoslavije*. Banja Luka: Fakultet političkih nauka,
- Vulićević, M. (2017). *Andrića porede sa Hitlerom*. URL: <http://www.politika.rs/sr/clanak/371985>. Posjećeno 11. 11. 2019.

WARS BY MEMORY IN THE FORMER YUGOSLAVIA**Keywords:**

*Culture of memory;
Politicization of the
past; Revisionism;
Wars; Propaganda.*

Author:

*Đorđe Vuković holds PhD
in Political Science and he is
an Associate Professor at the
Faculty of Political Sciences of
the University of Banja Luka*

Correspondence:

djordje.vukovic@fpn.unibl.org

Field:

Political theory

Abstract

The culture of remembrance that dominates national communities and states that emerged after the civil war and disintegration of the former Yugoslavia is an area of daily conflict, and different and mutually exclusive interpretations of events from the past testify that Serbs, Croats, Bosniaks and other ethnic groups that share a common history remember and interpret it in completely different ways. Selective recollection, relativisation and fabrication of the past, reversal and forgetting, and falsification of facts about individual and group roles in contemporary history result in political conflicts in the present and could potentially lead to future misunderstandings and conflicts, making the Balkans even more unstable and without any perspective.

DOI:

10.5937/politeia0-24373

Paper received on:

03.11.2019.

**Paper accepted for
publishing on:**

12.12.2019.